

**DAHLAB PROTIV
ŠVICARSKE
PRESUDA EVROPSKOG SUDA
ZA LJUDSKA PRAVA U STRAZBURU:
DAHLAB PROTIV ŠVICARSKE
(Aplikacija br. 42393/98)**

Sažetak

Presuda Dahlab protiv Švicarske govori o učiteljici koja je dobila otkaz zato što je nosila islamsku mahramu. Ona je pokrenula postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu (u nastavku SUD) koji je donio konačnu odluku 15. februara 2001. god. da Švicarska nije prekršila čl. 9 Evropske konvencije o osnovnim ljudskim pravima i slobodama. U ovom radu autor predstavlja okolnosti slučaja s kratkim sažetkom presude, te ocjenu Suda.

Emir KOVAČEVIĆ

UVOD

Presuda Dahlab protiv Švicarske govori o učiteljici koja je dobila otkaz zato što je nosila islamsku mahramu. Ona je pokrenula postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu (u nastavku SUD) koji je donio konačnu odluku 15. februara 2001 god. da Švicarska nije prekršila čl. 9 Evropske konvencije o osnovnim ljudskim pravima i slobodama (u nastavku Konvencija). Član 9 Konvencije glasi:

Član 9. Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti

1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere: ovo pravo uključuje slobodu da promjeni vjeru ili uvjerenje i slobodu, sam ili zajedno sa drugima i javno ili privatno, da manifestira svoju vjeru ili uvjerenje, obredom, propovijedanjem i vršenjem vjerskih dužnosti i rituala.

2. Sloboda manifestiranja svoje vjere ili svojih uvjerenja će podlijegati samo onim ograničenjima predviđenim zakonom i koja su neophodna u demokratskom društvu u interesu javne sigurnosti, zaštite javnog poretka, zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih.

Ova Presuda govori o upotrebi vjerskih simbola u učionicama državnih škola i može se dovesti u vezu s presudom Lautsi i dr. protiv Italije (aplikacija br. 30814/06, Presuda od 18. marta 2011. god.) koja opet govori o isticanju raspela u učionicama državnih škola.

KRATKI SAŽETAK PRESUDE**ČINJENICE**

Podnositeljica aplikacije Lucija Dahlab, je švicarski državljani rođena u 1965. godine. Radila je kao učiteljica u osnovnoj školi i živi u Ženevi (Švicarska).

Okolnosti slučaja

Činjenice predmeta, iznijete od strane stranaka, mogu se sažeti kako slijedi.

Podnositeljica aplikacije je imenovana kao učiteljica u osnovnoj školi u Ženevi od strane Vlade Kantona (Conseil d'État) 1. septembra 1990., nakon što je predavala u osnovnoj školi Châtelaine u kantonu Ženeva od 1989-1990. školske godine.

Nakon razdoblja preispitivanja vlastite duše, podnositeljica je napustila katoličku vjeru i prešla na islam, marta 1991. Dana 19. oktobra 1991. udala se za alžirskog državljanina, g. A. Dahlab. U braku je stekla troje djece, koja su rođena u 1992., 1994. i 1998. godine.

Podnositeljica aplikacije je počela nositi islamsku mahramu pred kraj školske godine 1990-91., u svojoj namjeri da primjeni propis propisan u Kur'anu prema kojem je ženama naloženo da spuste svoje koprene nad sobom u prisutnosti muškaraca i muških adolescenata.

Podnositeljica aplikacije je bila na porodijskom bolovanju od 21. avgusta 1992. do 7. januara 1993., i od 12. januara 1994. do 1. juna 1994.

U maju 1995. školski inspektor za okrug Vernier je obavijestio Generalni direktorat za osnovno obrazovanje kantona u Ženevi da podnositeljica aplikacije redovno nosio islamsku mahramu u školi. Inspektor je dodao da nije bilo nikakvih komentara od strane roditelja u vezi s tim.

Dana 27. juna 1996. godine održan je sastanak između podnositeljice aplikacije, generalnog direktora za osnovno obrazovanje ("Generalni direktor") i šefa nastavno-kadrovskog odjeljenja o činjenici da podnositeljica aplikacije nosi mahramu. U pismu od 11. jula 1996. generalni direktor je potvrdio svoj stav koji je iznio na sastanku, zahtijevajući od podnositeljice aplikacije da prestane nositi mahramu dok obavlja svoju profesionalnu dužnost, jer takvo ponašanje nije u skladu s tačkom 6. Akta o javnom obrazovanju.

U pismu od 21. avgusta 1996. podnositeljica aplikacije je zatražila od generalnog direktora da izda formalnu odluku o ovom pitanju.

Dana 23. avgusta 1996. Generalni direktorat za osnovno obrazovanje je potvrdio svoju prethodnu odluku. Zabranio je podnositeljici zahtjeva nošenje mahrame dok obnaša svoju profesionalnu dužnost na osnovu toga da je takva praksa u suprotnosti s odredbom 6. Akta o javnom obrazovanju i predstavlja "očito sredstvo identifikacije nametnut od strane učiteljice na njene učenike, posebno u javnom, sekularnom obrazovnom sistemu".

Dana 26. avgusta 1996. podnositeljica aplikacije se žalila protiv te odluke Vladi Kantona u Ženevi. Vlada Kantona je odbila žalbu svojom odlukom od 16. oktobra 1996., iz sljedećih razloga: "Učitelji moraju ... prihvatiti oboje, i ciljeve državnog školskog sistema i obaveze nametnute od strane obrazovnih vlasti, uključujući i strogu obavezu denominacijske neutralnosti ... Odjeća u ovom slučaju ... predstavlja ..., bez obzira čak i na namjeru žaliteljice, sredstvo prenošenja vjerske poruke na način koji je u njenom slučaju dovoljno jaka ... da se proširi izvan njene čisto lične sfere i da ima posljedica za instituciju koju predstavlja, a to je državni školski sistem. "

Odlučujući po žalbi podnositeljice aplikacije od 25. novembra 1996., u kojoj se pozvala na navodne

povrede člana 9. Konvencije i u kojoj je tvrdila da je zabrana nošenja mahrame narušila “nepovredivu srž njezine slobode vjere”, Savezni sud u Švicarskoj je potvrdio odluku Vlade Kantona iz Ženeve u svojoj presudi od 12. novembra 1997.

Savezni Sud je utvrdio, posebno: “Kao prvo, treba primijetiti da je glavni argument žaliteljice da se odjeća, koja se sastoji od predmeta koji se mogu kupiti u hipermarketu, ne treba tretirati kao vjerski simbol, nego na isti način kao i bilo koji drugi savršeno bezopasan predmet odjeće koje učitelj može odlučiti da nosi iz svojih vlastitih razloga, prije svega iz estetskih razloga ili kako bi se naglasili ili sakrili dijelove njegove ili njezine anatomije (kao što su šal oko vrata, polover, šešir, i sl.). Ona u skladu s tim tvrdi da je sporna odluka usmjerena na zabranu učiteljima, bez dovoljno opravdanja, da se oblače kao što to oni žele.

Međutim, nema sumnje da žaliteljica nosi mahramu i široku odjeću ne iz estetskih razloga, nego kako bi se pridržavala vjerskih zapovijedi koje proizlaze iz odlomaka Kur’ana.

Nošenje mahrame i široke odjeće pokazuje odanost određenoj vjeri i želju da se ponaša u skladu s propisima koje propisuje ta vjera. Za takve haljine čak se može reći da predstavljaju ‘moćan’ vjerski simbol - to jeste, znak koji je odmah vidljiv i drugima pruža jasan pokazatelj da dotična osoba pripada određenoj religiji.

U ovom slučaju, dakle, radi se o nošenju snažnog vjerskog simbola od strane učitelja u državnoj školi dok obavlja svoju profesionalnu dužnost. Nisu nametnuta ograničenja na žaliteljicu u odnosu na odjeću, kada ona nije na nastavi. Niti se ovdje radi o nošenju vjerskih atributa od strane učenika niti o nošenju čudne ili neobične odjeću bez vjerske konotacije od strane učitelja u školi.

Isto tako, član 9. stav 2. Europske konvencije o ljudskim pravima, pravo na slobodu izražavanja vjere ili uvjerenja može biti podvrgnut ograničenjima (vidi Evropski sud za ljudska prava presude od 25. maja 1993., u slučaju Kokkinakis protiv Grčke, Serija A br. 260-A, § 33, i Frowein i Peukert, *Europäische Menschenrechtskonvention*, 2. ed., 1996, bilješka 1 na članak 9, str 368). Suprotno tome, sloboda misli je apsolutna, jer po svojoj prirodi ne može dovesti ni do kakve smetnje javnog reda i mira, i nije predmet ograničenja (vidi Velu i Ergéc, *La Konvencije Européenne des droits de l’Homme*, Bruxelles, 1990, bilješka 714, str 584).

U ovom slučaju, čak i ako je osobito važno za žaliteljicu ovo ne predstavlja izraz nekog vjerskog uvjerenja, nego povinovanje imperativnim zahtjevima određenog vjerovanja, nošenje mahrame i široke

odjeće ostaje vanjska manifestacija koja, kao takva, nije dio nepovredive jezgre slobode vjere.

Podnositeljica aplikacije je tvrdila da osporena odluka nema dovoljno osnova u zakonu.

Ozbiljno miješanje u ustavne slobode mora biti jasno i nedvosmisleno predviđeno zakonom u strogom smislu (ATF [Arrêts du Tribunal fédéral suisse], vol. 122 I, str 360, 5 (b) (BB), na str 363, i vol. 118 Ia, str 305, 2 (a), na str 309 - 10). Međutim, kada miješanje u slobodu savjesti i uvjerenja proizlazi iz pravila ponašanja koje je vrlo specifično ili bi se tražilo od prosječnog građanina nešto malog značaja (u ovom slučaju, zabranjivanje učiteljici da nosi mahramu u školi), zahtijevani osnov u zakonu ne može biti previše precizan. U takvim okolnostima dovoljno je da pravilo ponašanja proizlazi iz više opće obaveze propisane u zakonu.

Pored toga, osporavana odluka se tiče žaliteljice u njenom svojstvu kao državnog službenika kantona Ženeva. Državni službenici imaju obavezu posebnih odnosa podređenosti prema organima javne vlasti, i to odnosa koje su slobodno prihvatili i iz kojih dobijaju beneficije, pa je stoga opravdano da oni trebaju uživati javne slobode u ograničenoj mjeri. Konkretno, pravni osnov za ograničenja takve slobode ne mora biti posebno precizan.

Mnogostruk i raznolik svakodnevni odnos između državnih službenika i organa kojima su oni odgovorni znači da je nemoguće utvrditi konačan popis vrsta ponašanja koja su ograničena ili zabranjena. Stoga je dovoljno za pravo da se daju opće naznake, pomoću neodređenih pravnih pojmova, vrijednosti koje se moraju pridržavati, a koje naknadno mogu biti precizirane u naredbama ili drugim individualnim odlukama. Međutim, u svojoj suštini, bilo koje ograničenje javnih sloboda mora biti opravdano ciljem koji se želi ostvariti i pravilnim funkcioniranjem ustanove. Konačno, poštivanje načela javnog interesa i proporcionalnosti se prati rigorozno kad se radi o ozbiljnom miješanju u interese službenika i kada je pravni osnov u zakonu neprecizan (ATF, vol. 120 Ia, str 203, 3 (a), na str 205; vol. 119 Ia, str 178, 6 (b), na str 188; vol. 101 I a, str 172, 6, na str 181, SJ [La Semaine Judiciaire], 1995, str 681, 3; ZBl [Schweizerisches Zentralblatt für Staats-und Verwaltungsrecht] 85/1984, str 308, 2 (b), Pierre Moor, *Droit administratif*, Bern, vol. III, 1992., Napomena 5.1.2.3, str 213-14, i napomena 5.3.1.2, str 223-24; vol. I, 1994, napomena 4.2.4.5, str 362 i tako redom;... Thomas Wyss, *Die dienstrechtliche Stellung des Volksschullehrers im Kanton Zürich*, teza, Zürich, 1986, str 224 i tako redom; Pavao Richli, ‘Grundrechtliche Aspekte der Tätigkeit von Lehrkräften’, u PJA [Pratique juri-

dique actuelle] 6 / 93, str 673 i tako redom, pogotovo str. 677).

Odjeljak 6. Kantonalnog Akta o javnom obrazovanju od 6. novembra 1940 glasi: «javni obrazovni sistem mora osigurati da se politička i vjerska uvjerenja učenika i roditelja poštuju». Također, slijedi iz člana 164 Kantonalnog Ustava da postoji jasno razdvajanje između crkve i države u kantonu, država je sekularna (Ueli Friederich, Kirchen und Glaubensgemeinschaften im pluralistischen Staat, teza, Bern, 1993, str 239, i Häfelin, op. cit.. [Commentaire de la Ustava fédérale], bilješke 26-27 član 49). U obrazovnom sistemu, tom razdvajanju se daje praktičan smisao u sekciji 120 (2) Akta o Javnom obrazovanju, koji propisuje: «Državni službenici moraju biti svjetovne osobe, odstupanja od ove odredbe će biti dopušteno samo u odnosu na nastavno osoblje na univerzitetima».

U ovome predmetu, mjera zabrane želitejci da nosi mahramu koja je jasno identificira kao pripadnika određene vjere, odražava povećanje želje ženevske legislative, kao što je izraženo u odredbama navedenih gore, da se osigura sistem obrazovanja koji poštuje načela konfesionalne neutralnosti (vidi član 27 § 3. Ustava) i odvajanja crkve od države. Prema tome, čak i ako osporena odluka podrazumijeva ozbiljno uplitanje u pravo želitejci na slobodu vjere, imala je dovoljno osnova u zakonu.

Želitejci je tvrdila da nije bilo javnog interesa za donošenje pobijane odluke.

U prikazivanju snažnog religijskog atributa u školi - štaviše, u razredu - želitejci bi mogla uticati na vjerska uvjerenja svojih učenika, ostalih učenika u školi, i roditelja učenika. Doduše, nije bilo pritužbi roditelja ili učenika do sada. Ali to ne znači da niko od njih nije bio pod uticajem. Neki su dobro odlučili da neće poduzimati nikakve direktne akcije kako ne bi pogoršali situaciju, u nadi da će obrazovne vlasti reagovati same po sebi.

Štaviše, ovaj predmet je izazvao veliki interes u javnosti, želitejci je dala brojne intervjuje i Veliko vijeće [kantonalni parlament] je usvojilo rezoluciju u istom smislu kao i odluka koju je usvojila Vlada Kantona. Osim toga, iako je istina da obrazovne vlasti nisu intervenisale sa donošenjem odluke odmah nakon što ih je inspektor obavijestio o odjeći podnositeljice žalbe, to se ne treba tumačiti kao implicitno odobrenje. Razumljivo je da su vlasti prvo pokušale riješiti stvar, bez pribjegavanja konfliktu.

Pobijana odluka je u potpunosti u skladu s načelom konfesionalne neutralnosti u školama, načelo s ciljem kako bi zaštitili oboje, kako vjerska uvjerenja učenika i roditelja tako i osigurati vjersku harmoniju,

koja je u nekim pogledima još uvijek krhka. S tim u vezi, treba napomenuti da bi škola bila u opasnosti da postane mjesto vjerskih sukoba, ako bi nastavnicima bilo dopušteno da očituju svoja vjerska uvjerenja kroz svoje ponašanje i, osobito, njihovu odjeću.

Postoji, dakle značajan javni interes za zabranu želitejci da nosi islamsku mahramu.

Ostaje da se utvrditi da li se osporenom odlukom poštuje načelo proporcionalnosti; interesi svih strana se moraju odmjeriti s velikom pažnjom (Häfelin, op cit., bilješka 139 član 49).

Pravo želitejci na slobodu savjesti i uvjerenja treba biti odmjereno u odnosu na javni interes u osiguranju vjerske neutralnosti školskog sistema, drugim riječima, interes želitejci da se povinuje zapovijedi propisane u njoj vjeri treba postaviti protiv interesa učenika i njihovih roditelja da se na njih ne utiče ili da se ne uvrijede njihova uvjerenja, te briga za održavanje vjerske harmonije u školama. Na kraju, također mora se uzeti u obzir potreba za tolerancijom - naredni element načela konfesionalne neutralnosti - između pripadnika različitih vjeroispovijesti ...

Treba, međutim, naglasiti na samom početku da vjerska sloboda ne može automatski osloboditi osobu njene građanske dužnosti - ili, kao u ovom predmetu, dužnosti povezane s njenim poslom (ATF, vol. 119 Ia, p. . 178, 7 (a), na str 190). Nastavnici moraju tolerisati proporcionalno ograničenje slobode vjere (Hafner, La Liberta religiosa chiede la tolleranza per i simboli religiosi, J + P Tekst 2 / 95, bilješka III/D4, str 9;.. Thomas Wyss, op cit., p . 232).

Prije razmatranja ovog pitanja u više detalja, moglo bi biti korisno da se uzmu u obzir rješenja usvojena od strane drugih zemalja u identičnim slučajevima kao i rješenja Saveznog suda u sličnim predmetima.

Sloboda savjesti i vjere zahtijeva od država da primjene konfesionalnu i religijsku neutralnost, građani mogu ostvarivati prava pojedinaca u tom okviru (ATF, vol. 118 Ia, str 46, 3 (b) na str 53, i 4 (e.) (aa) na str 58;. vol. 113 Ia, str 304, 4c na str 307). Postoji mogućnost kršenja slobode vjere kada država nezakonito zauzme stranu u vjerskim ili metafizičkim sporovima, posebno kada nudi finansijsku pomoć za jednog od protagonista (ATF, sv. 118 Ia, str 46, 4 (e) (aa) na str 58). Međutim, zahtjev neutralnosti nije apsolutan, kao što je ilustrirano činjenicom da je dopušteno da postoje nacionalne crkve koje su priznate javnim pravom (ATF, sv. 118 Ia, str 46, 4 (e) (aa) na str. 58 ; vol. 116 Ia, str 252, 5 (d) na str. 258 - 59).

Neutralnost ne znači da su svi vjerski ili metafizički aspekti isključeni iz državnih aktivnosti; stav koji je anti-vjerski, kao što su militantni sekularizam, ili nereligiozni ne kvalificira se kao neutralan. Načelo neutralnosti nastoji osigurati da se pridaje pažnja, bez pristranosti, na sve postojeće koncepcije u pluralističkom društvu. Načelo da država ne smije diskriminisati u korist ili protiv bilo koga na vjerskoj osnovi je opšteg karaktera i proizilazi direktno iz člana 49. i 50. Ustava (ATF, sv. 118 Ia, str 46, 4 (e) (aa) na str 58; Karlen, 'Umstrittene Religionsfreiheit', op cit. [Revue du droit suisse ("RDS") 1997 I, str 193] na str 199-200;.. idem, Das Grundrecht [der Religionsfreiheit in der Schweiz], op. cit.. [Zürich, 1988], str 188).

Na kraju, sekularni ustroj države podrazumijeva obavezu da država ostane neutralna, što znači da se u svim službenim poslovima mora suzdržati od bilo kojih vjerskih stavova koji bi mogli ugroziti slobodu građana u pluralističkom društvu (ATF, sv. 116 Ia, str 252, 5 (e) na str 260). U tom smislu, načelo sekularizma nastoji očuvati i individualne slobode vjeroispovijesti i održavati vjersku harmoniju u duhu tolerancije.

Ocjena Suda

Sud se poziva, na prvom mjestu, na svoju sudsku praksu u smislu da sloboda misli, savjesti i vjere, kako je to utvrđeno članom 9. Konvencije, predstavlja jedan od osnova "demokratskog društva" u smislu Konvencije. U svojoj vjerskoj dimenziji, to je jedan od najvažnijih vitalnih elemenata koji čini identitet vjernika i njihovo poimanje života, ali je dragocjeno sredstvo za ateiste, agnostike, skeptike i druge.

Pluralizam je vrijednost koja je nerazdvojiva od demokratskog društva, i koja se gradila stotinama godina. Iako su vjerske slobode prvenstveno pitanje individualne savjesti, one podrazumijevaju slobodu manifestiranja vjere. Svjedočenje riječima i djelima koja su povezana s postojanjem vjerskih uvjerenja (vidi Kokkinakis protiv Grčke, 25. maja 1993., Serija A br. 260, str 17, § 31, i Otto Preminger-Institut protiv Austrije, , 20. septembra 1994, Serija A br. 295-A, str 17, § 47).

Sud nadalje primjećuje da se u demokratskim društvima, u kojima nekoliko religija koegzistiraju unutar jedne te iste populacije, može se pojaviti potreba da se postave ograničenja ove slobode, kako bi se pomirili interesi različitih grupa i osiguralo da su svačija uvjerenja poštovana (vidi presudu Kokkinakis protiv Grčke, citiran gore).

Podnositeljica aplikacije je tvrdila, kao prvo, da osporena odluka nije imala dovoljno osnova u zako-

nu. U predmetu The Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 1) (26. aprila 1979, Serija A br. 30, str 31, § 49) Sud je dao sljedeće zapažanje o izrazu "propisano zakonom", u stavu 2. Član 9 Konvencije:

"Po mišljenju Suda, slijede dva zahtjeva koja proizlaze iz izraza "propisano zakonom". Prvo, zakon mora biti primjereno dostupan: građanin mora biti u mogućnosti da ima indikacije da su okolnosti pravnog pravila primjenljive na određeni predmet. Drugo, norma se ne može smatrati "zakonom" osim ako je formulisana s dovoljnom preciznošću kako bi se omogućilo građanima da regulišu svoje ponašanje: građanin mora biti u stanju - ako je potrebno uz odgovarajući savjet - da predvidi, do stepena koji je razuman u određenim okolnostima, posljedice koje za sobom može izazvati određena akcija. "

Tekst mnogih zakona nije apsolutno precizan. Potreba da se izbjegne prekomjerna krutost i da se ide u korak s promjenljivim okolnostima znači da su mnogi zakoni neizbježno definisani terminima koji su, u većoj ili manjoj mjeri, nejasni. Tumačenje i primjena tih propisa zavisi od prakse (vidi Kokkinakis, naprijed citirano). Uvidom u obrazloženje Saveznog suda o ovom pitanju, Sud primjećuje da je dio 6 i 120 (2) kantonalnog Zakona od 6. novembra 1940 dovoljno precizan kako bi omogućio onima na koje se odnosi da regulišu svoje ponašanje. Predmetna Odluka je stoga propisana zakonom u smislu člana 9. stav 2. Konvencije.

Podnositeljica aplikacije je nadalje tvrdila da odluka nije težila legitimnom cilju. S obzirom na okolnosti slučaja, a sa aktuelnim uslovima odluka od strane tri nadležna organa, Sud smatra da odluka teži ciljevima koji su legitimni u smislu člana 9. stav 2, odnosno zaštititi prava i sloboda drugih, javne sigurnosti i javnog reda.

Na kraju, da li je odluka bila "neophodna u demokratskom društvu", Sud ponavlja da, prema njegovoj ustaljenoj sudskoj praksi, države ugovornice imaju određeno polje slobodne procjene u ocjenjivanju postojanja i obima potrebe za miješanje u prava građana, ali to polje podliježe evropskoj superviziji, obuhvatajući oboje, i zakon i odluke koje se primjenjuju, čak i one odluke koje su donesene od strane nezavisnih sudova.

Zadatak Suda je da utvrdi da li su mjere koje su poduzete na nacionalnom nivou bile u principu opravdane - a to je, da li su razlozi izvedeni kako bi opravdale mjere "relevantni i dovoljni" i da li su mjere proporcionalne legitimnom cilju kojem se teži (vidi The Sunday Times protiv Velike Britanije br. 2, 26. novembra 1991., Serija A br. 217, str 28-29, § 50).

Kako bi odlučio o ovom pitanju, Sud mora ocijeniti uslove zaštite prava i sloboda drugih u odnosu na ponašanje zbog kojeg je izrečena mjera protiv Podnositeljice aplikacije. U ostvarivanju nadležnosti supervizije, Sud mora gledati pobijane sudske odluke u odnosu na pozadinu slučaja kao cjeline (vidi Kokkinakis protiv Grčke, citiran gore).

Primjenjujući ova načela u konkretnom slučaju, Sud primjećuje da je Savezni sud utvrdio da je mjera kojom se Podnositeljici aplikacije zabranjuje nošenje mahrame, isključivo u kontekstu svoje aktivnosti kao učiteljice, bilo opravdano potencijalnim uticajem na vjerska uvjerenja njenih učenika, ostalih učenika u školi, i roditelja učenika, i povredom načela profesionalne neutralnosti u školama. S tim u vezi, Savezni sud je uzeo u obzir samu prirodu struke učitelja u državnim školama, koji su pored toga što učestvuju u izvršavanju obrazovnih vlasti, oni su i predstavnici države, te na taj način se cijeni zaštita legitimnog cilja osiguranja neutralnosti državnog sistema obrazovanja u odnosu na nečiju slobodu izražavanja vjere.

Nadalje je navedeno da je osporena mjera dovela podnositeljicu zahtjeva pred težak izbor, ali imajući u vidu da državni učitelji moraju tolerisati proporcionalano ograničenje prava na slobodu vjere. Po mišljenju Saveznog suda, miješanje u pravo podnositeljice aplikacije na slobodu izražavanja vjere je bilo opravdano potrebom, u demokratskom društvu, kako bi se zaštitilo pravo učenika u državnim školama da budu podučavani u kontekstu vjerske neutralnosti. To znači da su vjerska uvjerenja u potpunosti uzeta u obzir u odnosu na zahtjeve zaštite prava i sloboda drugih i očuvanje javnog reda i sigurnosti. Također je jasno da je predmetna odluka bazirana na tim zahtjevima, a ne na bilo kojim prigovorima prema vjerskim uvjerenjima Podnositeljice aplikacije.

Sud primjećuje da Podnositeljica aplikacije, koja je napustila katoličku vjeru i prešla na islam 1991, do tada je već bila učiteljica u istoj osnovnoj školi za više od godinu dana, nosila islamsku mahramu oko tri godine, očito bez akcije poduzete od strane direktora ili okružnog školskog inspektora i bez bilo kakvog komentara od strane roditelja. To podrazumijeva da tokom predmetnog razdoblja nije bilo nikakvih primjedbi na sadržaj ili kvalitetu nastave koju je Podnositeljica aplikacije pružala, i da nije pokazivala namjeru da stekne bilo kakve koristi od vanjske manifestacije njezinih vjerskih uvjerenja.

Sud prihvaća da je vrlo teško procijeniti uticaj koji snažan vanjski simbol poput nošenja mahrame može imati na slobodu savjesti i vjeroispovijesti kod vrlo male djece. Podnositeljica aplikacije je podučavala učenike koji su bili u dobi između četiri i osam

godina, to je dob u kojoj djeca pitaju o mnogim stvarima, a također su podložnija lakšem uticaju nego stariji učenici. U takvim okolnostima, ne može se poreći da nošenje marama može imati neku vrstu efekta prozelitizima, budući da je to nametnuto ženama naredbom koja je propisana u Kur'anu, i koja, kako je Savezni sud primijetio, teško se može uskladiti s načelom ravnopravnosti spolova. Stoga je teško pomiriti nošenje islamske mahrame s porukom tolerancije, poštovanja prema drugima i, iznad svega, jednakosti i nediskriminacije koju svi učitelji u demokratskom društvu moraju prenijeti na svoje učenike.

Prema tome, odmjeravanjem prava učiteljice na manifestiranje svoje vjere u odnosu na potrebu zaštitite učenika kako bi se očuvala vjerska harmonija, Sud smatra da, u okolnostima ovog predmeta i imajući u vidu, prije svega maloljetnu dob djece za koju je Podnositeljica aplikacije bila odgovorana kao predstavnik države, vlasti u Ženevi nisu prekoračile njihovo polje slobodne procjene, i da mjera koja je preduzeta, dakle, nije nerazumna.

U svjetlu gornjih razmatranja i onih koje su utvrđene od strane Saveznog suda u svojoj presudi od 12. novembra 1997., Sud je mišljenja da se osporena mjera može smatrati opravdanom, u principu, i proporcionalna navedenom cilju zaštite prava i sloboda drugih, javnog reda i javne sigurnost. Sud s tim u vezi smatra da je mjera zabrane nošenje mahrame koja je izrečena Podnositeljici aplikacije dok drži nastavu, bila "nužna u demokratskom društvu."

Iz toga slijedi da je ovaj dio aplikacije očito neosnovan u smislu člana 35. stav 3. Konvencije i mora biti odbačen u skladu s članom 35. stav 4.

U vezi sa navodnom povredom člana 9. Konvencije, Podnositeljica aplikacije je tvrdila da zabrana predstavlja diskriminaciju na osnovu spola u smislu člana 14 Konvencije, u smislu da muškarac koji pripada muslimanskoj vjeri može podučavati u državnim školama bez izlalanja bilo kakvom obliku zabrane, dok žena koja ima slična uvjerenja mora da se suzdrži od prakticiranja svoje vjere kako bi mogla podučavati u državnim školama. Člana 14. Konvencije predviđa:

Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbijeduje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.

Sud ponavlja da je u smislu Konvencije, utvrđeno da član 14. pruža zaštitu od različitih tretmana, bez objektivnog i razumnog opravdanja, osoba u

sličnim situacijama (vidi Observer i Guardian protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 26. novembar 1991, Serija A br. 216, str 35, § 73, i The Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 1), gore citiran).

U smislu člana 14. razlika u postupanju predstavlja diskriminaciju ako ne težiti legitimnom cilju i ako ne postoji odnos proporcionalnosti između upotrijebljenih sredstava i cilja koji se želi ostvariti. Osim toga, države ugovornice uživaju polje slobodne procjene u ocjenjivanju da li i u kojoj mjeri razlike u inače sličnim situacijama opravdavaju različit tretman (vidi Van Raalte protiv Holandije, 21. februar 1997, Izvještaj o presudama i odlukama 1997-I, str 186, § 39).

Sud također ponavlja da je napredak u ravnopravnosti spolova danas veliki cilj država članica Vijeća Evrope. To znači da su potrebni vrlo ozbiljni razlozi ako bi se pravila razlika u postupanju na osnovu spola da bi se smatralo da je u skladu s Konvencijom (vidi Abdulaziz, Cabales i Balkandali pro-

tiv Ujedinjenog Kraljevstva, 28. maj 1985, Serija A br. 94, str 38, § 78, i Schuler-Zraggen protiv Švicarske, 24. juna 1993, Serija A br. 263, str 21-22, § 67).

Sud primjećuje, u ovom predmetu, da je mjera kojom se Podnositeljici aplikacije zabranjuje nošenje islamske mahrame, izrečena isključivo u kontekstu njene profesionalne dužnosti, i nije usmjerena na nju kao član ženskog spola, nego radi ostvarenja legitimnog cilja osiguravanja neutralnosti države u primarno-obrazovnom sistemu. Takva mjera se također mogla primijeniti na muškarca koji u sličnim okolnostima, nosi odjeću koja ga jasno identificira kao člana različite vjere.

Sud s tim u vezi, zaključuje da nije bilo diskriminacije na osnovu spola u ovom slučaju. Iz toga slijedi da je ovaj dio zahtjeva očito neosnovan u smislu člana 35. stav 3. Konvencije i mora biti odbačen u skladu s članom 35. stav 4. Iz tih razloga, Sud, većinom glasova, proglašava aplikaciju nedopuštenu.

Summary الموجز

DAHLAB VS. SWITZARLAND
THE RULING OF THE EUROPEAN COURT FOR
HUMAN RIGHTS : DAHLAB VS. SWITZARLAND
(App.no. 42393/98)

دهلب ضد سويسرا
حكم المحكمة الأوروبية لحقوق الإنسان في
ستراسبورغ:
دهلب ضد سويسرا (دعوى رقم: ٩٨/٤٢٣٩٣)

Emir Kovačević

أمير كوفاتشيفيتش

The ruling of the Court on the case of Dahlab vs. Switzerland is about the teacher who was dismissed from work for wearing the Islamic headscarf. She filed the case against the government to the European Court for Human Rights in Strasbourg. The Court, however, reached the verdict on February 15th 2001, stating that the government has not violated the article 9 of the European Convention. In this article author presents the circumstances of the case and a short summary of the verdict along with the evaluation given by the Court.

إن الحكم في قضية دهلبي ضد سويسرا يتحدث عن معلمة فصلت من عملها لأنها كانت ترتدي الحجاب الإسلامي. وقد رفعت هذه المعلمة قضية أمام المحكمة الأوروبية لحقوق الإنسان في ستراسبورغ (فيما يلي من النص: المحكمة) والتي أصدرت حكماً نهائياً في ١٥ فبراير ٢٠٠١ يقضي بأن سويسرا لم تخالف المادة التاسعة من الاتفاقية الأوروبية لحماية حقوق الإنسان والحريات الأساسية. يستعرض الكاتب في هذا المقال ملابسات القضية مع موجز الحكم وتقييم المحكمة.